

تحلیل جامعه‌شناختی تئوری‌های حسابداری

زهرا مداحی^۱

رضا غلامی جمکرانی^۲✉

مجید زنجیردار^۳

حسن خیری^۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۳/۲۵

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۱/۲۰

چکیده

با توجه به وجود پارادایم‌ها و تئوری‌های متنوع در حسابداری و فقدان دسته‌بندی مشخص نظریه‌های حسابداری و از آنجایی که حسابداری دانش اجتماعی است، بر آن شدیم تا نظریه‌های حسابداری را به بافت وسیع‌تر جامعه‌شناختی آنها ارتباط دهیم. جهت نیل به این هدف از روش تحلیل مضمون استفاده کردیم. به این گونه که ابتدا با بررسی مکاتب و نظریه‌های جامعه‌شناسی سه پارادایم اصلی اثبات‌گرایی، تفسیرگرایی و انتقادی، شناسایی و مؤلفه‌هایی که معرف و شاخصه‌های این پارادایم‌ها بود از مضامین استخراج و دسته‌بندی شده سپس خروجی‌ها به تأیید اساتید جامعه‌شناسی رسانده و پس از آن تئوری‌های مختلف حسابداری با استفاده از روش فیش‌برداری از کتب و متون و مقالات استخراج و مؤلفه‌های جامعه‌شناسی در مضامین تئوری‌های حسابداری جستجو و تجزیه و تحلیل شده و در پایان تئوری‌های حسابداری با توجه به مضامین استخراج شده و کدهای تحلیلی آن دسته‌بندی و بر اساس نتایج بدست آمده تحلیل و تفسیر شده است. نتایج تجزیه و تحلیل مضامین، تئوری‌های حسابداری را در سه دسته پارادایم‌های اصلی جامعه‌شناسی، اثبات‌گرا، تفسیرگرا و انتقادی قرار داد و با توجه به نتایج بدست آمده تحقیق، اکثر تئوری‌های حسابداری در دسته تئوری‌های تفسیرگرایی قرار گرفته‌اند که این نشان‌دهنده نقش مؤثر افراد مرتبط با این تئوری‌ها از جمله حسابداران، مدیران و سرمایه‌گذاران و ... می‌باشد و همچنین موضوع اختلاط پارادایمی در بین برخی تئوری‌های حسابداری به چشم می‌خورد.

واژه‌های کلیدی: تئوری‌های حسابداری، پارادایم‌های جامعه‌شناسی، اثبات‌گرایی، تفسیرگرایی، انتقادی.

۱. گروه حسابداری، دانشکده علوم انسانی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران. zahramadahi@yahoo.com

۲. گروه حسابداری، دانشکده علوم انسانی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران. نویسنده مسئول. accountghom@gmail.com

۳. گروه مدیریت مالی، دانشکده مدیریت، واحد اراک، دانشگاه آزاد اسلامی، اراک، ایران. zanjirdar08@gmail.com

۴. گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران. kheiri@qom-iau.ac.ir

۱- مقدمه

تاکنون دو معنا از علم به دست داده‌اند. منظور از علم، دانستنی‌هایی است که بشر به کمک عقل و با محک تجربه کسب می‌کند و از آن با نام علوم تجربی یاد می‌شود. این بخش از علم بشر امروزه به دو بخش اصلی علوم طبیعی و علوم اجتماعی با رشته‌های خاص خود تقسیم می‌شود (رضا زاده، ۱۳۹۲). تا اواسط قرن بیستم، حسابداری همانند ریاضیات و منطق، علمی غیر تجربی بود، اما به تدریج با بحث‌هایی که اندیشمندانمانند هنری رند هتفیلد^۱، جان کانینگ^۲، آنا نیاس چارلز لیتلتن^۳، ویلیام ای پتن^۴، ویلیام جی. وتر^۵ و دیگران در انداختند، حسابداری به جرگه علوم اجتماعی نقل مکان کرد و گزاره‌های خود را در معرض محک تجربه هم قرار داد. محیط حسابداری بسیار پیچیده و چالش برانگیز است و محصول حسابداری چیزی جز اطلاعات نیست یکی از دلایل‌های مطرح درباره پیچیدگی اطلاعات واکنش متفاوتی است که افراد نسبت به آن نشان می‌دهند (فریدو قدک فروشان، ۱۳۹۸) همچنین از نظر دیگران^۶ حسابداری یک فعالیت انسانی است و آنچه تئوری‌های حسابداری بررسی می‌کنند عبارت است از رفتار مردم در واکنش به اطلاعات حسابداری، نیاز مردم به اطلاعات حسابداری و علت تصمیم به ارائه اطلاعات خاص توسط افراد درون سازمان (دیگان، ۲۰۱۱). ریاحی بلکویی^۷ بر این باور است که حسابداری یک علم اجتماعی تکامل یافته است و درک کامل گستره کنونی و آینده حسابداری نه تنها به درک مقررات خاص حسابداری، بلکه به درک ساختار نظریه حسابداری (همان مجموعه‌ای که این مقررات خاص از آن استخراج می‌شوند) بستگی دارد (بلکویی، ۲۰۰۴). لازمه درک بهتر و جامع‌تر از هر علم و دانشی، شناخت دقیق قوانین، تئوری‌های و پیش فرض‌های نظریه‌های آن علم است. اولین گام برای درک حسابداری به عنوان یک رشته‌ی علمی، شناسایی نظریه‌های حسابداری و تفاوت‌های موجود بین نظریه‌ها می‌باشد. در حسابداری نظریه‌های مختلفی ارائه شده است. بیان چنین مطلبی بدین معنی است که در مورد حسابداری مالی یک نظریه قابل قبول همگان وجود ندارد و در واقع، درباره شیوه‌ای که باید نظریه‌های حسابداری ارائه شوند، یک اتفاق نظر همگانی وجود ندارد (دیگان، ۲۰۱۱) تحقیقات بین فرهنگی در جوامع نشان می‌دهد که توسعه و تکامل حسابداری در هر جامعه تابع عوامل محیطی و اجتماعی آن جامعه می‌باشد (ریاحی نژاد و نوانگر، ۱۴۰۰). اگرچه استانداردگذاران حسابداری و نظریه‌پردازان هیچگاه به شیوه‌ای صریح از پیش فرض‌های اساسی که مبین نظریه‌هایشان است سخن نمی‌گویند، اما این نکته روشن است که تئوری‌های حسابداری از دو بعد اصلی تئوری‌های اثباتی و تئوری‌های هنجاری تشکیل شده‌اند و با توجه بیشتر درمی‌یابیم که این چارچوب از چارچوب مرجعی پیروی می‌کند که کل مجموعه پیش فرض‌ها درباره ماهیت

¹ Henry Rand Hatfield

² John Canning

³ Littleton, Ananaias Charles

⁴ William Andrew Paton

⁵ William Joseph Vatter

⁶ Deegan

⁷ Riahi-Belkaou

جهان اجتماعی و شیوه تحقیق در آن را منعکس می‌نماید. تحلیل جامعه‌شناسی بررسی واقعیات اجتماعی یا مطالعه تشریح‌کننده، مقایسه‌کننده و توضیح‌دهنده جوامع بشری و تحلیل رفتار و کردار انسان‌ها در جامعه بر حسب زمان و مکان و علت آنها است و در نتیجه تحلیل مسائلی چون چگونگی تبیین باورها، ارزش‌های جمعی، نسبت موجود میان امر فردی و امر اجتماعی، چگونگی اندیشیدن به کنش و انگیزه‌هایی که می‌توان برای رفتارهای فردی در نظر گرفت یا وزنی که می‌بایست برای جبرهای اجتماعی و چگونگی تحلیل این جبرها قائل شد (توماس، ۱۳۵۴). پارادایم‌های غالب علم که می‌توانند هدایت‌گر تحلیل جامعه‌شناختی قرار گیرند، تحت عنوان: اثباتی، تفسیری و انتقادی می‌باشند. هر یک از این پارادایم‌ها، برای علم هویت مستقل و متفاوتی قائل است، به همین لحاظ، علم اثباتی، تفسیری و انتقادی به عنوان سه مسیر متفاوت در ورود به دنیای اجتماعی، مسئولیت هدایت آن مسیر از طریق مسئله‌یابی و حل مسئله (تصمیم‌سازی) در راستای تحقق اهداف و ارزش‌های پارادایمی را عهده‌دار است. ارزیابی پارادایمی و تحلیل جامعه‌شناختی تئوری‌های حسابداری می‌تواند به ارزیابی مبانی نظری تحقیقات و در پی آن حرکت در مسیر تشخیص ابهامات نظری، پارادایمی، ایده‌پردازی و گسترش خلاقیت‌های نظری و نظریه‌پردازی‌های جدید در دانش حسابداری بی‌انجامد. ضرورت بررسی بیشتر تئوری‌های حسابداری با وجود پارادایم‌ها و تئوری‌های متنوع در حسابداری و فقدان دسته‌بندی مشخص و همچنین عدم بررسی کامل و دارای چارچوب مشخص تئوری‌های حسابداری به چشم می‌خورد. بر این اساس بر آن شدیم تا نظریه‌های حسابداری را در چارچوب نظریه‌های علوم اجتماعی مورد بررسی قرار داده و آنها را به بافت وسیع‌تر جامعه‌شناختی آنها ارتباط دهیم. بنابراین با توجه به این که حسابداری علمی اجتماعی است، ما به دنبال پاسخ به این سؤال هستیم که آیا می‌توان تئوری‌های حسابداری را به بافت بزرگتر خود یعنی علوم اجتماعی ربط داد و جایگاه این تئوری‌ها در دسته‌بندی پارادایم‌های جامعه‌شناسی چگونه است؟

۲- مبانی نظری و پیشینه

در ابتدا نکته قابل توجه تفاوت بین ارزیابی پارادایمی و ارزیابی نظری است. هر فعالیت علمی می‌تواند در سه سطح: مبانی پارادایمی، چارچوب نظری و یا مدل‌سازی ارزیابی شود. زمانی که ارزیابی به مبانی پارادایمی مربوط می‌شود لازم است که به عمق آن فعالیت که پیش‌فرض‌های فلسفی حاکم بر آن فعالیت است رجوع شود. چنانچه نظریه حاکم بر آن مشخص باشد به راحتی می‌توان به پارادایم فکری حاکم بر آن دست یافت. نیومن^۱ یکی از فیلسوفان علوم اجتماعی عناصر هشت‌گانه‌ای مطرح کرده است و سپس به کمک این عناصر، بین سه پارادایم اصلی جامعه‌شناسی (اثبات‌گرایانه، تفسیری و انتقادی) مقایسه کرده است که نتیجه آن به طور خلاصه در جدول ۱ آمده است.

¹ Neuman

جدول ۱- مقایسه سه پارادایم اصلی جامعه‌شناسی

ردیف	سوالات اساسی	پارادایم اثبات‌گرایی	پارادایم تفسیرگرایی	پارادایم انتقادی
۱	هدف از تحقیق اجتماعی	کشف قوانین عمومی حاکم بر رفتار آدمی	فهم و توصیف کنش معنی‌دار	کشف ساختارها و لایه‌های زیرین نابرابری‌های اجتماعی
۲	ماهیت واقعیت اجتماعی	مثل اشیاء، از قبل تثبیت شده و تابع نظم قابل کشف	فهم انسان‌ها در زندگی روزمره	تضاد و دیالکتیک
۳	ویژگی‌های اساسی انسان	موجودی ابزاری، خودخواه و دارای عقلانیت و عمل بر اساس ساختارها	مختار، کنشگر و خلاق	مختار، منتقد و خلاق
۴	رابطه شعور عامه (فهم متعارف) با علم	تمایزی بارز میان علم و فهم متعارف (غیرعلم)	علم حاصل و برآمده از شعور عامه	فهم متعارف، آگاهی کاذب و علم، معرفتی برای رسوخ به لایه‌های زیرین
۵	ویژگی نظریه و تبیین اجتماعی	نظریه، یک نظام‌شناختی و قیاسی از ارتباط درونی میان قضایا، بدیهیات و قوانین	توصیف نظام معانی گروهی با رهیافتی استقرایی و اندیشه‌نگار	تغییر نگرش برای تغییر ساختارها، روابط و قوانین
۶	معیارهای تبیین صحیح	منطبق با واقعیت، منطقی و قابل تعمیم	فهم عمیقی از روش‌های استدلال، احساس و تفکر مردم	قابلیت کشف ساختارهای پنهان موجد نابرابری و ارائه ابزار تغییر
۷	ویژگی شواهد خوب و یا اطلاعات واقعی	قابلیت تایید یا رد نظریه	در متن و زمینه کنش‌های ناب اجتماعی	بیگانه‌زدایی
۸	رابطه ارزش‌های سیاسی اجتماعی و علم	بی‌طرفی ارزشی و تنها در انتخاب موضوع	ارزش‌ها یک بخش محوری در زندگی اجتماعی	حاکمیت ارزش‌ها با شرط درک نابرابری‌ها

منبع: بستان (۱۳۸۸)

اثبات‌گراها مدعی هستند پدیده‌های موجود در جهان، ویژگی‌های واحدی داشته و لذا در مطالعه و تحقیق راجع به هر کدام از این پدیده‌ها روش واحدی می‌توان به کار برد. بنا براین می‌توان از روش‌های مطالعه‌ای که در علوم طبیعی به کار می‌رود، برای مطالعه پدیده‌های اجتماعی نیز بهره برد. سؤال اصلی رهیافت اثبات‌گرایی عبارت است از: چگونگی به کارگیری روش‌های علوم طبیعی برای مطالعه پدیده‌های اجتماعی، و به تبع آن در نظر گرفتن پدیده‌ها و امور اجتماعی به عنوان اشیاء. اگوست کنت^۱، دورکیم^۲، اسپنسر^۳ و جورج زیمل^۴ از جمله اثبات‌گراها هستند. نظریه‌پردازان این رهیافت معتقدند همانطور که بر پدیده‌های طبیعی قوانینی مانند قوانین فیزیکی و شیمیایی حاکم است، روابط انسانی نیز تابع قوانین خاصی است که دانشمندان اجتماعی می‌توانند آن را کشف کنند. اگر می‌توان با کشف قوانین طبیعی بر پدیده‌های طبیعی غلبه نموده و آنها را تحت کنترل درآورد، در مورد روابط افراد جامعه نیز می‌توان با کشف قوانین آن به پیش‌بینی پرداخته و پدیده‌های انسانی را نیز تحت کنترل درآورد.

علم اجتماعی تفسیری، با الهام از اندیشه دیلتای^۵، فیلسوف آلمانی در کتاب: "درآمدی بر علوم انسانی" (۱۸۸۳)، و همچنین جامعه‌شناس آلمانی، ماکس وبر^۶ به جامعه‌شناسی راه یافت. دیلتای نشان داد که دو نوع متفاوتی از علم وجود دارد که این دو اساساً با یکدیگر متفاوت‌اند؛ یکی مبتنی بر تبیین انتزاعی و دیگری ریشه در فهم همدلانه، یا تفهیم تجربه زندگی روزانه مردم در شرایط تاریخی خاص آنان است. وبر نشان داد که علم اجتماعی مستلزم مطالعه "کنش اجتماعی معنادار، یا مطالعه کنش اجتماعی هدفمند است. او بر کنش تفهیمی تأکید عمده داشت و احساس می‌کرد جامعه‌شناس باید دلایل یا انگیزه‌های شخصی را که موجب شکلگیری احساسات بیرونی شده و راهنمای افراد در روش‌های تصمیم‌گیری برای کنش در شرایط متفاوت است، بشناسد. اصول اصلی این تفکر بر مبنای این است که پدیده‌های انسانی متفاوت از پدیده‌های طبیعی هستند. در واقع پارادایم تفسیری مبتنی بر روشی متفاوت از اثبات‌گرایی است. از نظریه‌پردازان این پارادایم می‌توان از ماکس وبر، نظریه‌پردازان کنش متقابل نمادین (گافمن^۷)، پدیدارشناسی و جامعه‌شناسی خلاق (شوتس^۸، گارفینکل^۹) یاد کرد (نوروزی، ۱۳۸۳).

پارادایم انتقادی شق دیگری از معنای روش‌شناسی را ارائه می‌دهد. نسخه‌هایی از این رهیافت: ماده‌گرایی دیالکتیکی، تحلیل طبقاتی، و ساختارگرایی هستند. این دیدگاه بطور مستقل نظریه‌ای مانند دو رهیافت قبلی ندارد، بلکه سراسر آن انتقاد به دو تفکر قبلی و به تمام علم جامعه‌شناسی است. علم اجتماعی انتقادی، با

¹ August Comte

² Durkheim

³ Spencer

⁴ Georg Simmel

⁵ Dilthey

⁶ Weber

⁷ Goffman

⁸ Schütz

⁹ Garfinkel

بسیاری از منتقدان رهیافت تفسیری علیه موضع اثبات‌گرایی موافق است، با این تفاوت که برخی انتقادات دیگری نیز دارد که با برخی از نقطه نظرات تفسیرگرایان مخالف است. این رهیافت تداوم نظریات مارکس^۱ و فروید^۲ بوده و توسط آدرنو^۳، اریک فروم^۴ و مارکوزه^۵ گسترش یافته است. علم اجتماعی انتقادی متشکل از نظریه‌های تضاد، تحلیل‌های فمینیستی و نظریات روان‌درمانی است. همچنین این رهیافت با نظریه انتقادی، از طریق مکتب فرانکفورت آلمان، در دهه ۱۹۳۰ گره خورده است. این دیدگاه با ارائه دلایل، به اثبات‌گرایی بخاطر بینش تنگ نظرانه، غیردموکراتیک، و غیرانسانی بودنش انتقاد دارد. این انتقاد در مقالات آدرنو تحت عنوان: "جامعه‌شناسی و تحقیق تجربی" و "منطق علوم اجتماعی" آمده است. عضو مشهور و زنده این مکتب، یورگن هابرماس^۶، علم اجتماعی انتقادی را در کتاب خود به نام "دانش و علاقه‌های انسانی" توسعه داده است. از دیگر اندیشمندانی را که می‌توان در این مبحث جای داد، پیر بوردیو است. علیرغم این که او در موضوعات بسیاری قلم زده، رهیافت متفاوتی را در زمینه تحقیق و تئوری نشان داده است. اساس این رهیافت ضد اثبات‌گرایی و ضد تفسیری است. او موضوع هر دو رهیافت، یعنی بینش کمی عینی‌گرای قانون گونه اثبات‌گرایی، و بینش ذهنی‌گرا و اراده‌گرای تفسیرگرایانه را طرد می‌کند. او خاطر نشان می‌سازد که تحقیق اجتماعی باید انعکاسی^۷ بوده، (یعنی ضمن مطالعه راجع به موضوع، باید به خود انتقاد کند، همانگونه که ماهیت موضوع مورد مطالعه آن این گونه است) و ضرورتاً سیاسی باشد. او معتقد است که هدف تحقیق کشف و پرده‌برداری از حوادث رایج است. اخیراً یک رهیافت فلسفی به نام "واقع‌گرایی" به علم اجتماعی انتقادی پیوسته است.

دسته‌بندی دیگر پارادایم‌های جامعه‌شناسی از دیدگاه بوریل و مورگان (۱۹۷۹) در کتاب نظریه‌های کلان جامعه‌شناختی و تجزیه و تحلیل سازمان که به بررسی عناصر جامعه‌شناختی حیات سازمانی می‌پردازند و با توجه به ابعاد عینیت در مقابل ذهنیت و نظم در مقابل تضاد، نظریه‌های سازمان را از بعد جامعه‌شناسی در چهار پیش‌فرض: کارکردگرایی، تفسیرگرایی، انسان‌گرایی بنیادی و ساختارگرایی بنیادی مورد بررسی قرار می‌دهند. پیش‌فرض‌های چهارگانه‌ی ارائه شده توسط آنها که در خصوص ماهیت علوم اجتماعی مورد بحث قرار می‌گیرد، ابزاری بسیار قوی برای تحلیل نظریه اجتماعی فراهم می‌آورد.

هوپر و پاول (۱۹۸۵) تحقیقات قبلی سازمان و جنبه‌های اجتماعی حسابداری را بررسی کرده و به مکاتب فکری مختلف و در درون یک چارچوب عمومی جامعه‌شناسی گروه‌بندی کرده است.

¹Marx

²Freud

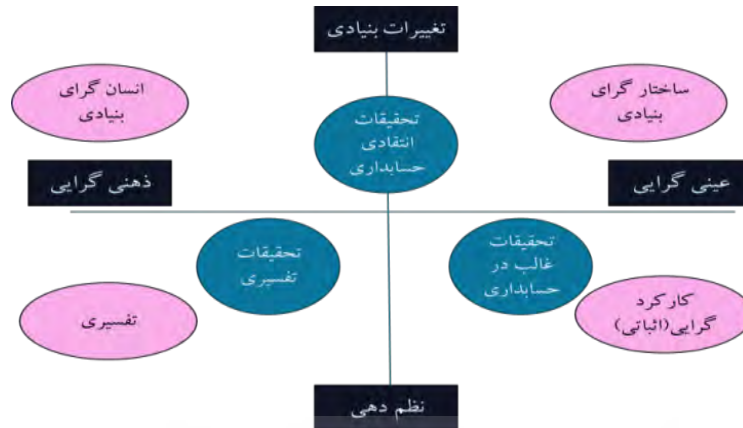
³Adorno

⁴Erich Fromm

⁵Marcuse

⁶Jürgen Habermas

⁷Reflexive

نمودار ۱- سلسله مراتب هوپر و پاول در مورد تحقیقات حسابداری مدیریت

منبع: یافته‌های پژوهشگر

اسچیل و همکارانش (۲۰۰۷) حسابداری را به دو قسمت حسابداری نظری و حسابداری عملی تقسیم کرده‌اند و در ابتدا به تجزیه و تحلیل نظریه‌های اصلی در یک تحقیق حسابداری مالی پرداخته و اهداف سیر تکامل تاریخی و روش‌های علمی به کار رفته در این تحقیق را بیان می‌کنند و سپس زمینه‌های استدلالی و جامعه‌شناسی حسابداری مالی مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرند تا به این ترتیب نشان داده شود که مانند هر علم اجتماعی دیگر حسابداری مالی نیز بر اساس فرضیه‌هایی درباره ماهیت مجریان آن یا شبکه‌های اجتماعی استوار می‌باشد.

مادل (۲۰۱۰) در پژوهشی به بررسی نقش روش‌های ترکیبی در استفاده از پارادایم‌های مختلف در تحقیقات حسابداری مدیریت پرداخت. به عقیده وی با توجه به مشکلاتی که در بکارگیری پارادایم‌های تفسیری و انتقادی وجود دارد، بهتر است از ترکیبی از این دو به عنوان یک استراتژی جایگزین و یک تعادل بین پارادایمی بهره گرفت.

ریچاردسون و آئیسته (۲۰۱۱) در پژوهشی به معرفی و تفسیر بینش جامعه‌شناسی ارزش پرداختند. آنها به بررسی اصول اساسی جامعه‌شناسی نوین پرداخته و تفسیری از مطالعات انجام شده در خصوص حسابداری هزینه‌ها از بعد جامعه‌شناسی ارائه نمودند، بررسی آنها نشان داد که رویکرد عملگرایانه در زمینه حسابداری، می‌تواند به عنوان پلی بین نظریه نهاد و نظریه عملگرایی باشد.

هاسارد و ولفرام (۲۰۱۳) در پژوهشی به بررسی نقش پارادایم‌های جامعه‌شناسی در کمک به تجزیه و تحلیل سازمانی پرداختند. آنها ابتدا به بررسی مدل بوریل و مورگان پرداختند و سپس پیشنهاد کردند که از یک پارادایم پسامدرن در غالب تفکر خلاق استفاده نمود.

جونی دیز و برلند (۲۰۱۳) در مطالعه‌ای در زمینه کاربرد تئوری‌های جامعه‌شناسی در حسابداری به دنبال شبکه‌ای بودند که دانش حسابداری چگونه تدوین، پیشرفت و توسعه می‌یابد.

توئیدی (۲۰۱۸) در مقاله‌ای به بررسی مروری و تحلیلی بکارگیری تئوری انتقادی اکسل هونته در تحقیقات حسابداری انتقادی در مکتب فرانکفورت پرداخت. نظریه انتقادی فرانکفورت قصد دارد تا هنجارهای منطقی قابل دفاع را از نگاه اجتماعی در حال تغییر هستند و یا می‌توانند بر تغییرات اجتماعی اثرگذار باشند، مورد بررسی دقیق قرار دهد.

ابوالفضل گایینی و امیر حسین زاده (۱۳۹۱) به بررسی معرفت‌شناختی تحقیقات دانش مدیریت و سازمان در سه پارادایم اثبات‌گرا، تفسیری و هرمنوتیک می‌پردازند.

شیخی در همایش ملی حسابداری ایران در خرداد ۹۱ در مقاله‌ای تحت عنوان حسابداری اجتماعی بعنوان ضامن نظم و توسعه اجتماعی: ارتباط بین جامعه‌شناسی و حسابداری، به دنبال ارائه تصویری از رابطه بین جامعه‌شناسی و موضوع (علم) حسابداری است که با توجه به این که موضوع از دیدگاه یک استاد علوم اجتماعی بررسی شده و قابل تأمل می‌باشد.

ایمانی خوشخو و همکاران (۱۳۹۴) معتقدند که طی دو دهه گذشته، محققان بسیاری خواستار ورود حسابداری به حوزه وسیع تحقیقات علوم اجتماعی شده‌اند. آنها اذعان دارند که حسابداری یک فعالیت انسانی است که باید همه رویکردهای تحقیقاتی موجود در علوم اجتماعی مانند رویکردهای تفسیری، انتقادی، رفتاری را شامل شود.

وطن پرست (۱۳۹۵) در مقاله بررسی تحلیلی اثبات‌گرایی و رئالیسم انتقادی در پژوهش‌های حسابداری به مرور فلسفه اثبات‌گرایی و رئالیسم انتقادی پرداخته است.

شکوه شعبانی و کاوه مهرانی (۱۳۹۸) در مقاله نوع‌شناسی چارچوب‌های سیرتکامل حسابداری از قرن ۱۵ تا ۱۹ (دوران گذار) در اندیشه مفسران تئوری مارکس، نیز در راستای رفع نیاز به تغییر حوزه مطالعات حسابداری از دیدگاه اثباتی به سمت دیدگاهی که ویژگی‌های حسابداری را به عنوان یک پدیده اجتماعی و سیاسی بررسی کنند، می‌باشد. در این مقاله نقش حسابداری در یک فرایند سیاسی و اجتماعی که شکل‌دهنده بافت سازمانی و اجتماعی آن است بررسی شده است.

همایونی راد و رهنمای رودپشتی و همکاران (۱۴۰۰) در مقاله تبیین نقش پارادایم‌های حسابداری در ارتقاء خصوصیات کیفی جامعه: جامعه‌شناسی گزارشگری مالی با اتخاذ رویکرد ترکیبی و روش تحقیق تحلیل محتوا به بررسی ارتباط بین این دو رشته، درصدد تبیین رویکردهای نوین حسابداری در ارتقا خصوصیات کیفی جامعه می‌پردازند.

پناهیان و صفا (۱۴۰۱) با ترجمه کتاب مبانی جامعه‌شناسی و سازمانی حسابداری مدیریت ریشه‌های فلسفی حسابداری مدیریت را کنکاش و آن را از دیدگاه مبانی جامعه‌شناسی مورد بررسی قرار داده‌اند.

۳- سؤال تحقیق

ارتباط و جایگاه تئوری‌های حسابداری در چارچوب و دسته‌بندی نظریه‌های جامعه‌شناختی چیست؟

۴- روش‌شناسی پژوهش

امروزه پژوهش‌های کیفی با توجه به ارائه نتایج تفسیری و معنایی، مقبولیتی عام یافته‌اند. امکان پژوهش بر روی مفاهیمی چون تجارب زنده، هیجانات و احساسات، تحركات اجتماعی، تعاملات بین افراد و جوامع، کشف علل ظهور و از بین رفتن پدیده‌های اجتماعی، همه و همه انگیزه‌های مضاعف و زمینه‌ای مساعد برای گرایش پژوهشگران به این گونه پژوهش‌ها به وجود می‌آورند. بر این اساس ابزارهای لازم جهت انجام چنین تحقیقاتی روز به روز در حال گسترش می‌باشند (عباس دولانی و همکاران، ۱۳۹۰). اگرچه امروزه در حوزه علوم انسانی و حسابداری تحقیقات کاربردی نسبت به تحقیقات بنیادی سهم زیادی را به خود اختصاص داده است، اما توجه به تحقیقات بنیادی می‌تواند کمک به ارزیابی تئوری‌ها و به دنبال آن گسترش تئوری‌ها بر اساس مبانی پارادایمی جدید باشد.

این تحقیق از نوع تحقیقات بنیادی با رویکرد استقرایی است و جزء تحقیقات کیفی به حساب می‌آید. روش گردآوری اطلاعات روش اسنادی است و جهت جمع‌آوری اطلاعات از کتب و مقالات معتبر استفاده شده است. ابزار گردآوری، فیش‌برداری است و جهت تجزیه و تحلیل اطلاعات از روش تحلیل مضمون استفاده می‌شود. تحلیل مضمون، روشی برای شناخت، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده‌های کیفی است. این روش، فرایندی برای تحلیل داده‌های متنی است و داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌هایی غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند (کلارک وبروان، ۲۰۰۶). شناخت مضمون، یکی از مهم‌ترین و حساس‌ترین کارها در تحقیقات کیفی است و به عبارتی، قلب تحلیل مضمون است. شعور متعارف، ارزش‌های محقق، جهت‌گیری‌ها و سؤالات تحقیق و تجربه محقق درباره موضوع، در نحوه شناخت مضامین، تأثیر می‌گذارد. از آنجا که تحلیل مضمون، تحلیلی کیفی است، پاسخ روشن و سریعی برای این وجود ندارد که مقدار داده‌های مناسب و مورد نیاز - که دلالت بر وجود مضمون یا اطلاق آن کند- چقدر است. بنابراین، مضمون، لزوماً به معیارهای کمی بستگی ندارد؛ بلکه به این بستگی دارد که چقدر به نکته مهمی درباره سؤالات تحقیق می‌پردازد. بطور کلی روش‌های مختلفی برای شناخت مضامین وجود دارد. البته پژوهشگر باید تا حدودی منعطف باشد زیرا تبعیت صرف از قواعد در شناخت مضامین، کاربردی ندارد (عابدی و همکاران، ۱۳۹۰).

پس از تعیین مؤلفه‌های پارادایم‌های جامعه‌شناسی، به تحلیل مضامین حسابداری و تحلیل جامعه‌شناسی آنها با کدهای خروجی از مرحله قبل خواهیم پرداخت. مراحل کار بصورت زیر خواهد بود:

مرحله اول: نظریه‌های حسابداری و تئوری‌های مختلف از کتب و متون و مقالات استخراج می‌شوند.

مرحله دوم: کدهای جامعه‌شناسی در تئوری‌های حسابداری جستجو و تجزیه و تحلیل می‌شوند.

مرحله سوم: تئوری‌های حسابداری با توجه به مضامین استخراج شده و کدهای تحلیلی آن دسته‌بندی و تحلیل می‌شوند.

۵- جامعه و نمونه

در این تحقیق از دو جامعه استفاده شده است. جامعه اول- جامعه کتاب و مقالات مربوط به تئوری‌ها، نظریه‌ها و مکاتب دو رشته جامعه‌شناسی و حسابداری می‌باشد. جهت انتخاب نمونه مورد بررسی جهت کتاب‌ها فیلترهای زیر اعمال شد.

- (۱) نویسنده از اعضای هیات علمی با مرتبه علمی حداقل استادیار باشد.
  - (۲) در انتشارات معتبر کشور و بین‌الملل چاپ شده باشد.
  - (۳) کتاب‌های تئوری مورد نظر در دانشگاه‌های برتر کشور جهت درس تئوری حسابداری و نظریه‌های جامعه‌شناسی در مقطع ارشد و دکتری تدریس شوند.
- در نهایت نمونه کتاب‌ها در جداول ۲ و ۳ مورد بررسی قرار گرفتند.

جدول ۲- نمونه بررسی شده کتاب‌های حسابداری

سال انتشار	انتشارات	مترجم	نویسنده	نام کتاب
۱۳۸۵	ترمه	پارسائیان	واتز و زیمرمن	تئوری اثباتی حسابداری
۱۳۹۱	ترمه	پارسائیان	دیگان	تئوری‌های حسابداری
۱۳۹۲	ترمه	پارسائیان	گادفری	تئوری‌های حسابداری
۱۳۸۱	دفتر پژوهش‌های فرهنگی	پارسائیان	بلکویی	تئوری‌های حسابداری
۱۳۸۴	ترمه	پارسائیان	هندریکسان	تئوری‌های حسابداری- جلد اول
۱۳۸۴	ترمه	پارسائیان	هندریکسان	تئوری‌های حسابداری- جلد دوم
۱۳۸۷	نگاه دانش	پارسائیان	ولک	تئوری حسابداری- جلد اول
۱۳۸۷	ترمه	پارسائیان	ولک	تئوری حسابداری- جلد دوم
۱۳۸۸	ترمه	پارسائیان	اسکات	تئوری‌های حسابداری مالی- جلد اول
۱۳۸۸	ترمه	پارسائیان	اسکات	تئوری‌های حسابداری مالی- جلد دوم
۱۳۸۴	سازمان حسابرسی		شباهنگ	تئوری‌های حسابداری- جلد اول
۱۳۸۲	سازمان حسابرسی		شباهنگ	تئوری‌های حسابداری- جلد دوم
۱۳۹۹	نگاه دانش		ساسان مهرانی و همکاران	تئوری‌های حسابداری- جلد اول
۱۳۹۹	نگاه دانش		ساسان مهرانی و همکاران	تئوری‌های حسابداری- جلد دوم

سال انتشار	انتشارات	مترجم	نویسنده	نام کتاب
۱۳۹۸	ترمه	فقیهی	نیومن	روش‌های پژوهش‌های اجتماعی: رویکرد کیفی و کمی جلد اول
۱۳۹۷	ترمه	فقیهی	نیومن	روش‌های پژوهش‌های اجتماعی: رویکرد کیفی و کمی جلد دوم
۱۳۸۳	سمت	نوروزی	بوریل و مورگان	نظریه‌های کلان جامعه‌شناختی و تجزیه و تحلیل سازمان
۱۳۹۲	بهمن برنا		ابوالحسن تنهایی	جامعه‌شناسی نظری (چاپ چهارم)
۱۳۷۱	نی نگار		ابوالحسن تنهایی	درآمدی بر مکاتب و نظریه‌های جامعه‌شناسی (چاپ چهارم)
۱۳۹۱	آگه	مسمی پرست	کرایب یان	نظریه اجتماعی کلاسیک
۱۳۸۲	سمت		توسلی	نظریه‌های جامعه‌شناسی
۱۳۷۶	سروش		آزاد ارمکی	نظریه‌های جامعه‌شناسی
۱۳۹۲	ثالث	مسمی پرست	ریتزر	مبانی نظریه جامعه‌شناسی معاصر و ریشه‌های آن
۱۳۷۴	علمی	ثلاثی	ریتزر	نظریه‌های جامعه‌شناسی در دوران معاصر

منبع: یافته‌های پژوهشگر

جهت انتخاب نمونه مورد بررسی جهت مقالات فیلترهای زیر اعمال شد. جامعه آماری همه پژوهش‌های مقالات منتشرشده از پایگاه‌های اطلاعاتی داخلی و خارجی جدول ۴ استخراج شده است.

جدول ۴- آدرس پایگاه‌های استفاده شده برای جستجوی مقالات

پایگاه اطلاعاتی	آدرس پایگاه
ScienceDirect	/https://www.sciencedirect.com
Emerald	/https://www.emerald.com/insight
G-Store	/https://www.gstore.com.au
ProQuest	/https://www.proquest.com
Ebsco	/https://www.ebsco.com
Springer	https://www.springer.com/gp

پایگاه اطلاعاتی	آدرس پایگاه
Scopus	https://www.scopus.com/home.uri
Sage	/https://journals.sagepub.com
Mag Iran	/https://www.magiran.com
SID	/ https://www.sid.ir

منبع: یافته‌های پژوهشگر

جامعه دوم- جامعه خبرگان جامعه‌شناسی خبرگانی که برای این پژوهش انتخاب شدند باید مشخصه و شرایط خاص این پژوهش را دارا بودند. مشخصات مد نظر در جدول ۵ لیست شده است.

جدول ۵- مشخصات جامعه خبرگان جامعه‌شناسی

عضو هیات علمی دانشگاه
مرتبه استادیار به بالا
رشته تخصصی جامعه‌شناسی
حداقل دارای ۱۰ سال سابقه کار آموزشی و تحقیقاتی در رشته جامعه‌شناسی
تدریس نظریه‌های جامعه‌شناسی در ۳ سال آخر

منبع: یافته‌های پژوهشگر

با توجه به مشخصات تعیین شده چهار نفر از این افراد شناسایی که با مصاحبه با پنج نفر از این نمونه به اشباع نظری رسیدیم و در جهت بررسی مؤلفه‌های جامعه‌شناسی از نظرات این گروه بهره بردیم.

یافته‌ها

جهت تحلیل جامعه‌شناسی تئوری‌های حسابداری نیاز به شناخت دقیق و موشکافانه پارادایم‌ها، مکاتب و نظریه‌شناسان و نظریه‌های جامعه‌شناسان از طریق کتاب‌ها و مقالات می‌باشد. پس از بررسی کامل مکاتب ابتدا خلاصه‌ای از مضامین استخراج شده از کتاب‌ها و مقالات مربوط به این پارادایم‌ها که شامل کدهای اصلی پارادایم‌های جامعه‌شناسی آورده شده و بر مبنای این مضامین کدها استخراج شده است و سپس این کدها به تأیید اساتید جامعه‌شناسی رسانده شده است. مؤلفه‌های استخراج شده از سه پارادایم با توجه به مضامین استخراج و تحلیل شده در جدول ۵ آورده شده است.

جدول ۵- مؤلفه‌های استخراج شده از سه پارادایم با توجه به مضامین استخراج و تحلیل شده

عامل مورد بررسی	پارادایم اثبات‌گرایی (پوزیتیویستی)	پارادایم تفسیرگرایی	پارادایم انتقادی
رویکرد	عین‌گرایی	ذهن‌گرایی	دیالکتیکی
هستی‌شناسی	اصالت محیط و اصالت جبر	اصالت انسان و اصالت اختیار	توانمندسازی برای تغییر شرایط و رهایی انسان (از خود بیگانگی)
نگاه به انسان	منفعت‌طلب، لذت‌جو و منطقی	موجودی کنشگر و آگاه	گرفتار در آگاهی کاذب
نگاه به جامعه	عینی و بالاتر از آگاهی انسان	امری ذهنی است نه موجودیتی مستقل	امری تاریخی است و باید توسط انسان کشف شود
نوع ارتباط	یک سویه و توسط نهادها تعیین می‌شود	دو سویه و توسط تفسیر انسان شکل می‌گیرد	توسط روابط ساختاری تعیین می‌شود
روش شناخت	استقرایی- قیاسی	درک معنا	شیوه دیالکتیکی و در کلیت آن درک می‌شود
جامعه‌نگری	وفاق	تفاهم	تغییر/تضاد
معرفت‌شناسی	تجربه	تفسیر	نقد
روش‌شناسی	کمی (کمیت‌گرا)	کیفی (کیفیت‌گرا)	کمی / کیفی
سنجش اعتبار	آزمون‌پذیری	قضات	نقد و انتقاد
عمومیت	قابل تعمیم	غیر قابل تعمیم	قابل تعمیم با تجدیدنظر
انسان‌شناسی	شناخته/مستقل	شناسا/ فعال	شناخته/شناسا
دریافت اطلاعات	عینیت‌ها	فهم و ذهن	عینیت و ذهنیت‌ها
مینای فکری	ایستا	ایستا	پویا
نگاه به جهان	خارج از ذهن	هرمونوتیکی	خارج از ذهن
رفتارشناسی	هنجاری	کنشی	هنجاری
داده‌ها	انعطاف‌ناپذیر	انعطاف‌پذیر	ساختارشکن

منبع: یافته‌های پژوهشگر

سپس به استخراج و دسته‌بندی تئوری‌های حسابداری از کتاب‌ها و مقالات پرداخته شد. در این بین سعی بر آن بود که تمام تئوری‌های حسابداری جمع‌آوری شود ولی با توجه به تعدد کتاب‌ها و متفاوت بودن آنها در معرفی تئوری‌ها ممکن است چند تئوری از قلم افتاده باشد. دسته‌بندی زیر توسط محقق با توجه به نوع کاربرد تئوری انجام شده است که البته در اصل کار که تحلیل جامعه‌شناسی تئوری‌ها می‌باشد دخل و تصرفی ندارد.

نمودار ۲- تئوری‌های حسابداری

منبع: یافته‌های پژوهشگر

پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی
دوره ۱۵/ پیاپی ۵۸/ تابستان ۱۴۰۲

بصورت نمونه تجزیه و تحلیل چند تئوری در این قسمت به تفصیل آورده شده است.

جدول ۶- مشخصات تئوری بهای تمام شده

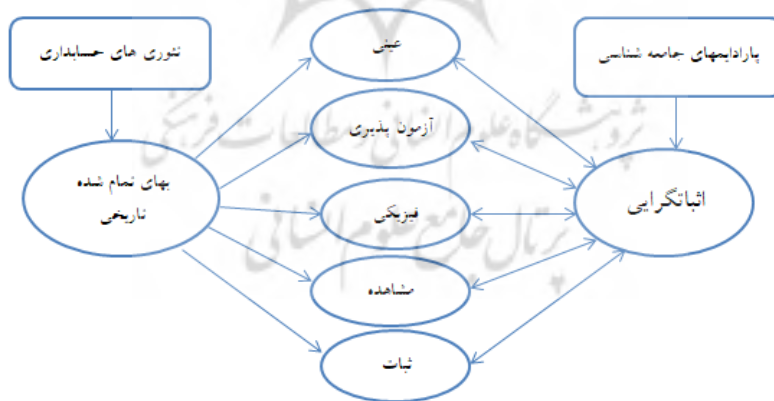
عنوان تئوری	کد تئوری
بهای تمام شده تاریخی	A1

منبع: یافته‌های پژوهشگر

جدول ۷- مضامین تئوری بهای تمام شده

شماره کد	مضمون کد استخراج شده	مضمون پایه	مضمون سازمان دهنده
A11	خرید اقلام از عینیت برخوردار است	عینی	اثباتگرایی
A12	اطلاعات قابل تأیید است	آزمون پذیری	اثباتگرایی
A13	در مقایسه با سایر سیستم‌ها عینیت و قابلیت درک بیشتری دارد	عینی	اثباتگرایی
A14	این سیستم بر پایه رخدادهای فرضی بنا نشده است	فیزیکی	اثباتگرایی
A15	عینیت بیشتر	عینی	اثباتگرایی
A16	تأکید بر رخدادهای واقعی	مشاهده	اثباتگرایی
A17	شاهد تضاد کمتری بین گروه‌های رقیب	ثبات	اثباتگرایی
A18	پذیرفتن این فرض که واحد پول دارای ثبات است	ثبات	اثباتگرایی
A19	رعایت اصل تحقق	عینی	اثباتگرایی

منبع: یافته‌های پژوهشگر

نمودار ۳- شبکه مضامین تئوری بهای تمام شده تاریخی

منبع: یافته‌های پژوهشگر

جدول ۸- مشخصات تئوری‌های دستکاری سود

عنوان تئوری	کد تئوری
هموارسازی سود	A23
مدیریت سود	A24
کیفیت سود	A25

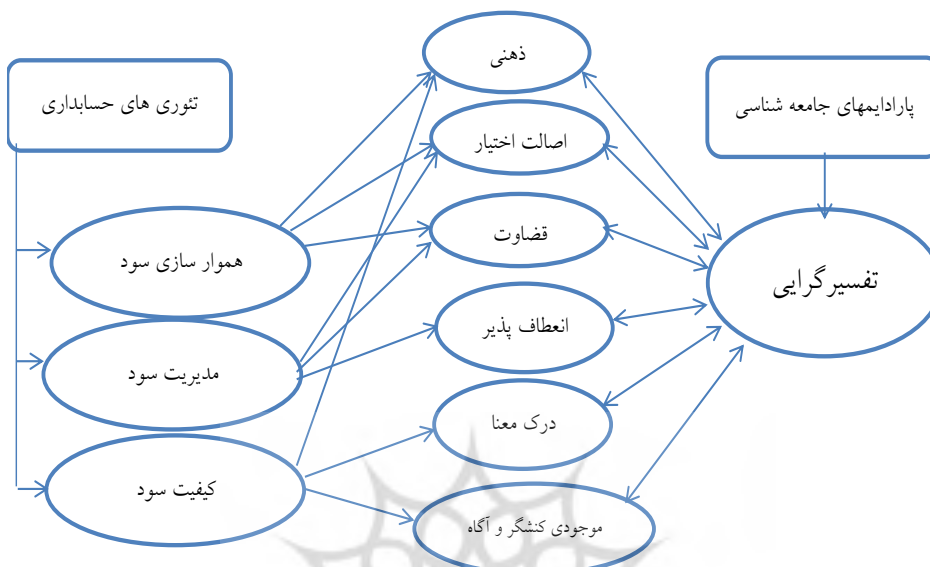
منبع: یافته‌های پژوهشگر

جدول ۹- مضامین تئوری‌های دستکاری سود

شماره کد	مضمون کد استخراج شده	مضمون پایه	مضمون سازمان‌دهنده
A231	اعمال نظر مدیریت	ذهنی	تفسیر گرای
A232	هدف مدیریت این است که شرکت را ... با ثبات و پویا نشان دهد.	اصالت اختیار	تفسیر گرای
A233	مدیران دارای انگیزه‌اند	قضاوت	تفسیر گرای
A241	مدیران ... سود گزارش شده را به سطح مطلوب خودشان برساند	اصالت اختیار	تفسیر گرای
A242	مدیر می‌تواند رویه‌ای از حسابداری را انتخاب نماید	قضاوت	تفسیر گرای
A243	یک قانون محکم و دقیق وجود دارد	انعطاف پذیر	تفسیر گرای
A244	تخمین عامل اختیار	اصالت اختیار	تفسیر گرای
A245	رویکردهای متفاوت در تخمین	قضاوت	تفسیر گرای
A246	اندازه‌گیری اقلام تعهدی اختیاری	اختیار	تفسیر گرای
A247	از قضاوت شخصی خود استفاده کنند	قضاوت	تفسیر گرای
A248	قضاوت در مورد عمر مفید مورد انتظار و ارزش اسقاط	قضاوت	تفسیر گرای
A249	یک روش را برای گزارشگری معاملات اقتصادی شرکت انتخاب کنند	قضاوت	تفسیر گرای
A251	سود اطلاعاتی درباره جوانب غیرقابل مشاهده عملکرد منعکس می‌کند	ذهنی	تفسیر گرای
A252	با توجه به یک تصمیم یا مدل تصمیم‌گیری معنا و مفهوم پیدا می‌کند	درک معنا	تفسیر گرای
A253	اظهار نظر آگاهانه	موجودی کنشگر و آگاه	تفسیر گرای

منبع: یافته‌های پژوهشگر

نمودار ۴- شبکه مضامین تئوری‌های دستکاری سود

منبع: یافته‌های پژوهشگر

جدول ۱۰- مشخصات تئوری‌های اقتصادی حسابداری

عنوان تئوری	کد تئوری
تئوری اقتصاد اطلاعات	A35
تئوری اقتصاد سیاسی	A36

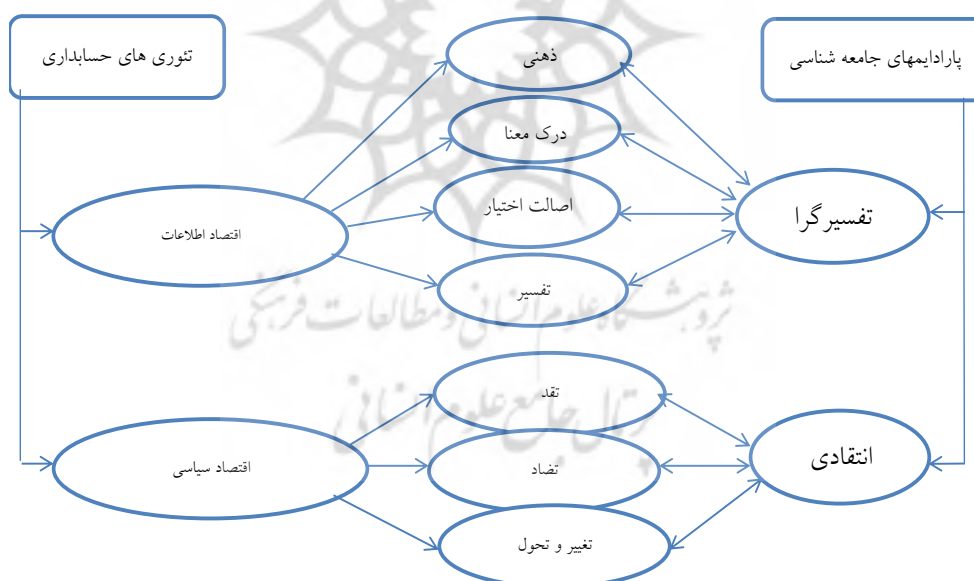
منبع: یافته‌های پژوهشگر

جدول ۱۱- مضامین تئوری‌های اقتصادی حسابداری

شماره کد	مضمون کد استخراج شده	مضمون پایه	مضمون سازمان‌دهنده
A351	معطوف به اشیاء و امور غیر ملموس چون ایده‌ها و اطلاعات است	ذهنی	تفسیرگرا
A352	چگونگی تأثیرات اطلاعات بر تصمیمات اقتصادی می‌پردازد	درک معنا	تفسیرگرا
A353	اطلاعات با بشر آمیخته شده و پدیده‌ای اجتماعی است	اصالت انسان و اصالت اختیار	تفسیرگرا
A354	ارزش اطلاعات بستگی به شناخت کاربر از اطلاعات	درک معنا	تفسیرگرا

شماره کد	مضمون کد استخراج شده	مضمون پایه	مضمون سازمان‌دهنده
A355	درباره رفتار منطقی با ثبات تصمیم‌گیرندگان می‌باشد	اصالت اختیار	تفسیرگرا
A356	برای بحث و تحلیل در مورد رویه‌های حسابداری	تفسیر	تفسیرگرا
A361	راه یا وسیله‌ای است برای موجه نشان دادن موضع صاحبان زور و زر	نقد	انتقادی
A362	تضادهای ساختاری	تضاد	انتقادی
A363	قدرت و تضاد یا تعارض در جامعه	تضاد	انتقادی
A364	تضاد منافع نابرابری نقش دولت	تضاد	انتقادی
A365	حسابداری ابزاری در دست سرمایه‌داران برای بهره‌کشی از نیروی کار است.	تغییر و تحول	انتقادی
A366	اثرات متقابل بین گروه‌ها	تضاد	انتقادی
A367	فشارهای خارجی برای افشای اطلاعات	تغییر و تحول	انتقادی

منبع: یافته‌های پژوهشگر

نمودار ۵- شبکه مضامین تئوری‌های اقتصادی حسابداری

منبع: یافته‌های پژوهشگر

تئوری‌های حسابداری، استخراج و لیست شده، به همین شیوه تحلیل و مضامین جامعه‌شناسی آن شناسایی گردید و خلاصه تجزیه و تحلیل مضامین از دیدگاه جامعه‌شناسی، تئوری‌های حسابداری را در سه دسته پارادایم‌های اصلی جامعه‌شناسی، کارکرگرا، تفسیرگرا و انتقادی قرار داد که می‌توان خلاصه این نتایج را در جدول ۱۲ مشاهده کرد.

جدول ۱۲- دسته‌بندی تئوری‌های حسابداری در چارچوب پارادایم‌های جامعه‌شناسی

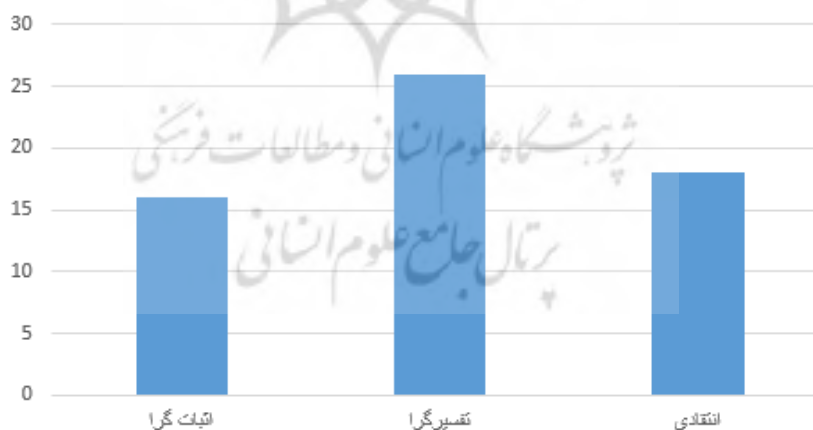
اثبات‌گرا	تفسیرگرا	انتقادی
بهای تمام شده تاریخی	حسابداری مبتنی بر ارزش جاری (ارزش خروجی یا همان خالص ارزش فروش یا ارزش بازیافتی)	تئوری شرکت‌های سهامی (حقوق صاحبان سهام)
تئوری مالکانه (مالکیت)	حسابداری مبتنی بر ارزش جاری (بهای ورودی یا همان بهای جایگزینی)	تئوری مدیریت (حقوق صاحبان سهام)
تئوری حقوق مازاد (باقی مانده)	حسابداری مبتنی بر ارزش جاری (ارزش فعلی)	تئوری علامت‌دهی سود
تئوری وجوه	تئوری نامربوطی سود تقسیمی	تئوری نمایندگی در تقسیم سود
تئوری شخصیت حسابداری	تئوری بلوغ	تئوری نشانه‌های مالی
تئوری سرمایه‌گذار	تئوری پذیرایی	تئوری تأمین منافع عمومی
تئوری دارایی- بدهی	فرضیه مالیات	اعمال نفوذ بر قانون‌گذاران
تئوری درآمد- هزینه	فرضیه ساختار مالکیت	تأمین منافع خاص
تئوری تقسیم سود باقیمانده	هموارسازی سود	تئوری اقتصاد - سیاسی
تئوری سود خالص	مدیریت سود	تئوری نمایندگی
تئوری موازنه ایستا	کیفیت سود	تئوری اطلاع‌رسانی
تئوری گروه‌های ذینفع (ذینفعان)	تئوری سنتی ساختار سرمایه	تئوری مشروعیت
تئوری محتوای اطلاعاتی سود	مدل میلر-مودیلیانی MM	تئوری گروه‌های ذینفع (ذینفعان)
	تئوری سلسله مراتبی	تئوری تصمیم انفرادی
	تئوری اقتصاد اطلاعاتی	نسبیت‌گرایی فرهنگی
	تئوری نهادی	تئوری بازار کارا
	تئوری اطلاع‌رسانی	
	تئوری مشروعیت	
	تئوری تصمیم انفرادی	

اثبات‌گرا	تفسیرگرا	انتقادی
	تئوری تصمیم و سرمایه‌گذار منطقی	
	نسبیت‌گرایی ادراکی	
	نسبیت‌گرایی فرهنگی	
	نسبیت‌گرایی زبان‌شناختی	

منبع: یافته‌های پژوهشگر

۶- بحث و نتیجه‌گیری

با بررسی بیشتر نظریه‌ها مشخص شد که می‌توان نشانه‌های پارادایم‌های جامعه‌شناسی را در نظریه‌های حسابداری یافت و تئوری‌های حسابداری را به بافت عظیم‌تر پارادایم‌های جامعه‌شناسی مرتبط ساخت. سپس جهت ارتباط و تعیین جایگاه نظریه‌های حسابداری به بررسی مؤلفه‌های پارادایم‌های جامعه‌شناسی در این تئوری‌ها پرداختیم و تئوری‌ها را بر اساس مضامین مشهود و مکنون موجود در آنها که مؤلفه‌های جامعه‌شناسی آنها را تأیید می‌کرد دسته‌بندی و طبقه‌بندی کردیم و حال در پاسخ به سؤال اصلی تحقیق بر این اعتقادیم که حسابداری از پارادایم‌های جامعه‌شناسی تبعیت می‌کند و می‌توان نظریه‌های حسابداری را با توجه به دسته و طبقه‌ای که در پارادایم‌های جامعه‌شناسی قرار گرفته‌اند. با توجه به نتایج بدست آمده تحقیق اکثر تئوری‌های حسابداری در دسته تئوری‌های تفسیرگرایی قرار گرفته‌اند (نمودار ۶) که این نشان‌دهنده نقش موثر افراد مرتبط با این تئوری‌ها از جمله حسابداران، مدیران و سرمایه‌گذاران و ... می‌باشد.

نمودار ۶- فراوانی تئوری‌های حسابداری در چارچوب پارادایم‌های جامعه‌شناسی

منبع: یافته‌های پژوهشگر

در تئوری‌های تفسیرگرا نقش انسان بعنوان یک موجود کنشگر و آگاه که بدنبال درک معنا و مفهوم و تفسیر واقعیت‌ها است اشاره می‌شود و این نشان‌دهنده نقش مآثر حسابداری بعنوان تهیه‌کننده و همچنین نقش مهم مدیر بعنوان ارائه‌دهنده گزارشات و صورت‌های مالی می‌باشد. استفاده از قضاوت‌های شخصی در تئوری‌های تفسیرگرا و وجود فرض‌های ذهنی در این تئوری‌ها شاید وجود و لزوم رعایت اخلاق در حرفه حسابداری را پررنگ‌تر می‌کند و چه بسا نیاز به سوگندنامه مانند دانشجویان حقوق و پزشکی برای فارغ‌التحصیلان حسابداری و مدیریت را لازم می‌کند و با توجه به حجم بالای تئوری‌های تفسیرگرا و نقش مهم حسابداران در این تئوری‌ها، خلا تئوری‌های اخلاقی بیش از پیش به چشم می‌خورد.

تئوری‌های انتقادی در اعتراض به وضع موجود و ایجاد تغییر و تحول بنا نهاده شده‌اند و دور از انتظار نخواهد بود با توجه به حجم بالای تئوری‌های تفسیرگرا و بدنبال آن تئوری‌های انتقادی دومین رتبه را در بین تئوری‌های حسابداری به خود اختصاص داده باشد.

تئوری‌های اثباتگرا به بررسی و مشاهده وضع موجود می‌پردازد و آن چه هست را توضیح می‌دهد. هر چند پس از مقاله انقلابی بال و براون، تحقیقات تجربی بسیاری انجام شده و میزان تحقیقات اثباتی بالا رفته ولی این تحقیقات به مشاهده و اثبات تئوری‌هایی پرداخته‌اند که همه این تئوری‌ها خود اثبات‌گرا نبوده‌اند.

همچنین یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد در تئوری‌های حسابداری موضوع اختلاط پارادایمی وجود دارد. این اختلاط نشان‌دهنده عدم اجماع نظریه‌های حسابداری و وجود تئوری‌های مختلف در حسابداری می‌باشد و می‌توان گفته دیگران را که حسابداری را علمی با پارادایم‌های مختلف تعریف می‌کند و می‌گوید «در حسابداری نظریه‌های مختلفی ارائه شده است. بیان چنین مطلبی بدین معنی است که در مورد حسابداری مالی یک نظریه قابل قبول همگان وجود ندارد و در واقع، درباره شیوه‌ای که باید نظریه‌های حسابداری ارائه شوند، یک اتفاق نظر همگانی وجود ندارد.» را نتیجه‌گیری کرد. همچنین به موضوع خلط پارادایمی در کتاب دکتر ایمان (۱۳۹۲) نیز اشاره شده بود که دقیقاً این موضوع در یافته‌های تحقیق ما نیز به چشم می‌خورد. تئوری‌های دارای خلط پارادایمی در جدول ۱۳ ذکر شده‌اند.

جدول ۱۳- تئوری‌های حسابداری دارای خلط پارادایمی

تئوری‌های حسابداری	اثباتگرا	تفسیرگرا	انتقادی
تئوری نمایندگی		*	*
اطلاع‌رسانی		*	*
تئوری مشروعیت		*	*
تئوری گروه‌های ذینفع (تئوری ذینفعان)	*		*
تئوری تصمیم انفرادی		*	*
نسبیت‌گرایی فرهنگی		*	*

منبع: یافته‌های پژوهشگر

دانش افزایی تحقیق شامل:

- (۱) استخراج و دسته‌بندی تئوری‌های حسابداری
- (۲) نظریه‌های حسابداری در چارچوب پارادایم‌های جامعه‌شناسی مورد بررسی قرار داده شد و آنها به بافت وسیع‌تر جامعه‌شناختی آنها، ارتباط داده شد.
- (۳) با توجه به وجود پارادایم‌ها و تئوری‌های متنوع در حسابداری و فقدان دسته‌بندی مشخص نظریه‌های حسابداری و همچنین عدم بررسی کامل و دارای چارچوب مشخص نظریه‌های حسابداری، توانستیم تئوری‌های حسابداری را براساس پارادایم‌های جامعه‌شناسی ارزیابی و طبقه‌بندی کنیم.
- (۴) بررسی دقیق‌تر و موشکافانه هر یک از تئوری‌های حسابداری با نگاه جامعه‌شناسانه به این تئوری‌ها
- (۵) تبیین و شناسایی پیش‌فرض‌های جامعه‌شناسی تئوری‌های حسابداری
- (۶) معرفی و روش بکارگیری روش تحقیق‌های کیفی در تحقیق‌های حسابداری

نتایج این تحقیق می‌تواند در راستای کمک به:

نظریه‌پردازان و تئوریسین‌های حسابداری جهت شناخت بهتر تئوری‌های گذشته و درک بالاتر جهت عنوان تئوری‌های جدید و شناخت خالاهای موجود تئوری‌های حسابداری و ارائه تئوری‌های جدید جهت پر کردن خالاهای شناخته شده

مدرسین حسابداری جهت درک بیشتر تئوری‌های حسابداری و تجزیه و تحلیل آنها و تدریس ساده ولی پر بارتر این درس

دانشجویان حسابداری با توجه به طبقه‌بندی‌های ارائه شده در این تحقیق می‌توانند به شناسایی بهتر و فهم ساده‌تر تئوری‌های حسابداری دست یابند.

اقتضای مختلف استفاده‌کننده از گزارش‌های حسابداری، می‌توانند به درک بهتری از پیش‌فرض‌های اصلی این گزارشات دست یابند.

یکی از اصلی‌ترین محدودیت‌های تحقیق دسترسی به تئوری‌های حسابداری و توضیحات کامل آن تئوری بود. حتی با وجود کتاب‌های تئوری‌های حسابداری بیشمار داخلی و خارجی کماکان کمبود دسترسی به منابع جامع و کاملی از انواع تئوری‌های حسابداری به چشم می‌خورد.

معمولاً حسابداران با روش‌های تحقیق کیفی بیگانه‌اند و این روش‌ها در رشته‌های علوم انسانی مثل علوم اجتماعی جامعه‌شناسی روانشناسی و ... کاربردهای وسیع‌تری دارند و همانطور که یافته‌های تحقیق علی‌اصفهانی و دیگر همکاران (۱۴۰۱) مؤید شناخت اندک دانشجویان دکتری حسابداری از روش‌شناسی پژوهش است جهت تحقیق در این حوزه‌ها باید دانش و اطلاعات خود را در خصوص روش‌های تحقیق کیفی و نرم‌افزارهای کیفی بالا برد که مستلزم زمان و وقت بسیار زیاد است.

فهرست منابع

- ۱) آزاد ارمکی، تقی، (۱۳۷۶)، "نظریه‌های جامعه‌شناسی"، انتشارات سروش
- ۲) ابوالحسن تنهایی، حسین، (۱۳۷۹)، "درآمدی بر مکاتب و نظریه‌های جامعه‌شناسی"، نشر مرنديز: نی نگار، چاپ چهارم
- ۳) ابوالحسن تنهایی، حسین، (۱۳۹۲)، "جامعه‌شناسی نظری"، انتشارات بهمن برنا، چاپ چهارم
- ۴) اسکات، ویلیام، (۱۳۸۸)، "تئوری حسابداری مالی"، ترجمه پارسائیان، علی، جلد اول، انتشارات ترمه، چاپ دوم.
- ۵) اسکات، ویلیام، (۱۳۸۸)، "تئوری حسابداری مالی"، ترجمه پارسائیان، علی، جلد دوم، انتشارات ترمه، چاپ اول.
- ۶) ایمان، محمد تقی و محمدرضا نوشادی، (۱۳۹۲)، "ارزیابی پارادایمی برنامه‌های توسعه اقتصادی - اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران"، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- ۷) ایمانی خوشخو و امید امینیان، (۱۳۹)، "نقش تئوری حسابداری در توسعه اصول حسابداری"، اولین همایش ملی پژوهش‌های کاربردی حسابداری، مدیریت اقتصاد، دامغان، دانشگاه آزاد اسلامی واحد دامغان، باشگاه پژوهشگران و نخبگان واحد دامغان
- ۸) بستان (نجفی)، حسین، (۱۳۸۸)، "جامعه‌شناسی اسلامی؛ به سوی یک پارادایم"، روش‌شناسی علوم انسانی، س ۱۵ شماره ۶۱، صص ۷-۲۸
- ۹) بوریل، گیبسون و مورگان گارت، (۱۳۸۳)، "نظریه‌های کلان جامعه‌شناختی و تجزیه تحلیل سازمان"، ترجمه محمد تقی نوروزی، انتشارات سمت
- ۱۰) پناهیان، حسین و مژگان صفا، "مبانی جامعه‌شناختی و سازمان حسابداری مدیریت"، انتشارات موجک، چاپ اول
- ۱۱) توسلی، غلامعباس، (۱۳۸۲)، "نظریه‌های جامعه‌شناسی"، انتشارات سمت
- ۱۲) دولانی، عباس، نجلا حریری، محمد حسن زاده اسفنجانی حافظ و علی ولی نژادی، (۱۳۹۱)، "مروری بر پژوهش کیفی و نرم‌افزارهای تحلیل داده‌های کیفی"، فصلنامه مدیریت سلامت. ۱۵ (۴۷)، صص ۹۰-۷۷
- ۱۳) رضا زاده، جواد، (۱۳۹۲)، "حسابداری علم است یا فن؟" نشریه حسابرس آذر و دی ۱۳۹۲، سال پانزدهم، شماره ۶۸، صص ۸۸ - ۹۲
- ۱۴) ریاحی بلکویی، احمد، (۱۳۸۱)، "تئوری‌های حسابداری"، ترجمه پارسائیان، علی، انتشارات دفتر پژوهش‌های فرهنگی، چاپ اول

- ۱۵) ریاحی نژاد، محدثه و افسانه توانگر، (۱۴۰۰)، "تأثیر فرهنگ سازمانی بر رابطه مدیریت سود و خوانایی گزارش‌های مالی"، پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، ۱۳(۵۲)، صص ۸۷-۱۱۴. doi: 10.30495/faar.2021.687681
- ۱۶) ریتزر، جورج، (۱۳۷۴)، "نظریه‌های جامعه‌شناسی در دوران معاصر"، ترجمه محسن ثلاثی، انتشارات علمی
- ۱۷) ریتزر، جورج، (۱۳۹۲)، "مبانی نظریه جامعه‌شناختی معاصر و ریشه‌های کلاسیک آن"، ترجمه شهناز مسمی پرست، نشر ثالث، چاپ دوم
- ۱۸) سووه، توماس، (۱۳۵۴)، "فرهنگ اصطلاحات اجتماعی و اقتصادی"، ترجمه آزاده، تهران، مازیار، چاپ اول، صص ۳۴۶
- ۱۹) شباهنگ، رضا، (۱۳۸۴)، "تئوری حسابداری"، جلد اول، انتشارات سازمان حسابرسی چاپ چهارم
- ۲۰) شباهنگ، رضا، (۱۳۸۲)، "تئوری حسابداری"، جلد دوم، انتشارات سازمان حسابرسی، چاپ اول.
- ۲۱) شعبانی، شکوه و کاوه مهرانی، (۱۳۹۸)، "نوع‌شناسی چارچوب‌های سیر تکامل حسابداری از قرن ۱۵ تا ۱۹ (دوران گذار) در اندیشه مفسران تئوری مارکس"، مجله علمی دانش حسابداری مالی، دوره ۶، شماره ۳، پیاپی ۲۲، صص ۱-۲۶
- ۲۲) شیخی، محمد تقی، (۱۳۹۱)، "حسابداری اجتماعی بعنوان ضامن نظم و توسعه اجتماعی: ارتباط بین جامعه‌شناسی و حسابداری"، دهمین همایش ملی حسابداری ایران
- ۲۳) عابدی جعفری، حسن، محمدسعید تسلیمی، ابوالحسن فقیهی و محمد شیخ زاده، (۱۳۹۰)، "تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی"، اندیشه مدیریت راهبردی (اندیشه مدیریت)، دوره ۵، شماره ۲ پیاپی ۱۰، صص ۱۵۱-۱۹۸
- ۲۴) علی اصفهانی، یاسمن، زهرا دیانتی دلیلی و فاطمه صراف، (۱۴۰۱)، "بررسی میزان آشنایی دانشجویان دکتری حسابداری با روش‌شناسی تحقیق در ایران"، پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، ۱۴(۵۳)، صص ۱۶۳-۱۹۰. doi: 10.30495/faar.2022.691691
- ۲۵) فرید، داریوش و مریم قدک فروشان، (۱۳۹۸)، "مدیریت دارایی و مربوط بودن اطلاعات حسابداری"، پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی (۴۴) ۱۱، صص ۷۹-۱۰۰
- ۲۶) کرایب، یان، (۱۳۹۱)، "نظریه اجتماعی کلاسیک"، ترجمه شهناز مسمی پرست، انتشارات آگه
- ۲۷) گایینی، ابوالفضل و امیر حسین زاده، (۱۳۹۱)، "پارادایم‌های سه‌گانه اثبات‌گرایی، تفسیری و هرمنوتیک در مطالعات مدیریت و سازمان"، مجله راهبرد فرهنگ، شماره نوزدهم
- ۲۸) مهرانی، ساسان، غلامرضا کرمی و سیدمصطفی سید حسینی، (۱۳۹۷)، "تئوری حسابداری جلد اول"، انتشارات نگاه دانش

- ۲۹) مهرانی، ساسان، غلامرضا کرمی، سیدمصطفی سید حسینی و مهتاب جهرومی، (۱۳۹۷)، "تئوری حسابداری جلد دوم"، انتشارات نگاه دانش
- ۳۰) واتز و زیمرمن، (۱۳۸۵)، "تئوری اثباتی حسابداری"، ترجمه علی پارسائیان، انتشارات ترمه.
- ۳۱) نوروزی، محمد جواد، (۱۳۸۲)، "نظریه‌سازی در علوم اجتماعی با تأکید بر نقش پیش‌فرض و پارادایم"، معرفت، شماره ۷۲، صص ۹۵-۱۰۰
- ۳۲) نیومن، لارنس، (۱۳۹۵)، "روش‌های پژوهش اجتماعی - جلد اول: رویکردهای کیفی و کمی جلد اول"، ابوالحسن فقیهی (مترجم)، عسل آغاز، انتشارات ترمه.
- ۳۳) نیومن، لارنس، (۱۳۹۵)، "روش‌های پژوهش اجتماعی - جلد اول: رویکردهای کیفی و کمی جلد دوم"، ابوالحسن فقیهی (مترجم)، عسل آغاز، انتشارات ترمه.
- ۳۴) وطن پرست، محمدرضا، (۱۳۹۵)، "بررسی تحلیلی اثبات‌گرایی و رئالیسم انتقادی در پژوهش‌های حسابداری"، پژوهش حسابداری، شماره ۲
- ۳۵) ولک، هری آی، داد، جیمز ال، ترنی، مایکل جی، (۱۳۸۷)، "تئوری حسابداری جلد دوم"، ترجمه پارسائیان، علی، انتشارات ترمه، چاپ اول.
- ۳۶) ولک، هری آی، داد، جیمز ال، ترنی، مایکل جی، (۱۳۸۷)، "تئوری حسابداری"، ترجمه کرمی، غلامرضا و تاجیک، کامران - انتشارات نگاه دانش، چاپ اول.
- ۳۷) همایونی راد، راحله، فریدون رهنمای رودپشتی، هاشم نیکومرام و مهرداد نوابخش، (۱۴۰۰)، "تبیین نقش پارادایم‌های حسابداری در ارتقاء خصوصیات کیفی جامعه: جامعه‌شناسی گزارشگری مالی"، نشریه علمی حسابداری مدیریت، سال چهاردهم، شماره چهل و نهم
- ۳۸) هندریکسان، ال دان اس و ون بردا، میکال اف، (۱۳۸۴)، "تئوری‌های حسابداری جلد اول"، ترجمه پارسائیان، علی، جلد اول، انتشارات ترمه، چاپ اول.
- ۳۹) هندریکسان، ال دان اس و ون بردا، میکال اف، (۱۳۸۴)، "تئوری‌های حسابداری، جلد دوم"، ترجمه پارسائیان، علی، جلد دوم، انتشارات ترمه، چاپ اول.
- 40) Braun, V, Clarke, V. (2006), "Using Thematic Analysis in Psychology", *Qualitative Research in Psychology*, Vol. 3, No. 2, PP. 77-101
- 41) Deegan, Craig Micheal. (2009), "Financial Accounting Theory", McGraw-Hill.
- 42) Godfrey, J, Hodgson, A, Holmes, S, Tarca, A. (2006), "Accounting Theory", Sixth Edition. Geoff Frost.
- 43) Hassard, J. Wolfram, J. (2013), "Can Sociological Paradigms Still Inform Organizational Analysis? A Paradigm Model for Post-Paradigm Times", *journals.sagepub.com*
- 44) Hopper, T. and Powell, A. (1985), "Making Sense of Research into the Organizational and Social Aspects of Management Accounting: A Review of its Underlying Assumptions", *Journal of Management Studies*, Vol. 22, No. 5, PP. 429 -465

- 45) Joannides, V., And Berland, N. (2013), "Constructing a Research Network: Accounting Knowledge in Production", *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 26(4), PP. 512-538.
- 46) model, S. P. (2010), "Revisiting the Roles of Accounting in Society", *Accounting, Organizations and Society*, 49, PP. 41-50.
- 47) Neuman, W. Lawrence (1997), "Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches", Boston and London, Allyn and Baco
- 48) Richardson, I. (2011), "But Does Sustainability Need Capitalism or an Integrated Report' a Commentary on 'The International Integrated Reporting Council: A Story of Failure'", *Critical Perspectives on Accounting*, 27, PP. 18-22
- 49) Robin Roslender, "Sociological Perspectives on Modern Accountancy", First Published in 1992 by Routledge
- 50) Schiehl, E., Borba, J. A., Murcia, F. D., (2007), "Financial Accounting: An Epistemological Research Note", *Revista Contabilidade & Finanças, USP, São Paulo, Vol. 18 , No. 45, PP. 83 - 90 • set. /dez. 2007. DOI:10.1590/S1519-70772007000400008*
- 51) Tweedie, D, (2018), "Critical Perspectives on Accounting", Available online 4 February 2018.

Abstract

<https://doi.org/10.30495/faar.2023.1958300.3497>

Sociological Analysis of Accounting Theories

Zahra Madahi¹

Reza Gholami Jamkarani²

Majid Zakjirdat³

Hassan Kheiri⁴

Received: 09 / April / 2023 Accepted: 15 / June / 2023

Abstract

Due to the existence of various paradigms and theories in accounting and the lack of a clear classification of accounting theories, as well as the lack of a complete and well-defined framework of accounting theories in terms of sociological paradigms, we decided to take accounting theories into a broader sociological context. Communicate them. To achieve this goal, we used the content analysis method. In this way, first, by examining sociological schools and theories, the three main paradigms of positivism, interpretative and criticism were identified and the components that were the characteristics of these paradigms were extracted and categorized from the themes, and then the outputs were approved by professors. Sociology and then accounting theories and various theories using the method of extracting books and texts and articles extracted and sociological components in the context of accounting theories are searched and analyzed and at the end of accounting theories according to The extracted themes and their analytical codes are classified and analyzed and interpreted based on the obtained results. The results of thematic analysis placed accounting theories in three main categories of sociological, positivist, interpretive and critical paradigms. According to the research results, most accounting theories are in the category of interpretive theories. This shows the effective role of people related to these theories, including accountants, managers and investors, etc. There is also the issue of paradigmatic sputum among some accounting theories.

Keywords: Accounting Theory, Positivisme, Interpretive, Critical, Thematic Analysis

¹ Department of Accounting, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran. zahramadahi@yahoo.com

² Department of Accounting, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran. Corresponding Author. accountghom@gmail.com

³ Department of Management, Arak Branch, Islamic Azad University, Arak, Iran. zanjirdar08@gmail.com

⁴ Department of Sociology, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran. kheiri@qom-iau.ac.ir

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی